

Izvorni znanstveni članak
UDK 304.3:[930.85](497.13-2 Dubrovnik) »04/14«
Primljen 16. XII. 1993.

Zdenka Janeković-Römer

Odsjek za povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

»POST TERTIAM CAMPANAM« — NOĆNI ŽIVOT DUBROVNIKA U SREDNJEM VIJEKU

Članak je nastao na temelju sudskih spisa (Libri maleficiorum) iz 1282. i 1312—1314. g. Ove »Knjige zločina«, prenoseći svjedočenja o nasilju i izgedima, govore posredno i o običnom životu i zabavama dubrovačkih stanovnika, pogotovo onih noćnih koje su bile posebno živopisne. Ti prizori oslikavaju društvene odnose, način života i mentalitet jednog dijela dubrovačkih stanovnika, a također i stav dubrovačke vlade koja je nastojala obuzdati nasilje zakonskim mjerama.

Dubrovačke »Knjige zločina«¹ prikazuju ponašanje ljudi u afektivno nabijenim situacijama i upoznaju nas s nizom likova s ruba društva koji se rijetko pojavljuju u dokumentima drugog sadržaja. One otkrivaju prije svega svijet nasilja i izgeda, stvarajući tako dojam o nesigurnosti koja je uzimala maha u večernjim satima, pogotovo nakon što bi odzvonilo treće zvono.² Posredno, kroz iskaze svjedoka, saznajemo da dubrovačke noći nisu bile samo vrijeme nasilja, nego i sasvim bezazlenih zabava. Na razmeđu XIII i XIV stoljeća nije bilo nikakve organizirane ponude rasonode, nego se ona tražila u samim manifestacijama života, prvenstveno u druženju.

Dubrovačka vlada je morala tolerirati noćni život grada, ali ga je podvrgavala kontroli, želeći spriječiti nasilje. Takve mjere imale su svoje opravdanje, s obzirom na to da su se teški zločini najčešće događali noću. Jedino ubojstvo koje spominje Knjiga zločina iz 1312. godine dogodilo se »post tertiam campanam«.³ Vlast je, da bi tome stala na kraj,

¹Koristila sam nekoliko najstarijih sačuvanih dubrovačkih kaznenih registara srednjeg vijeka. Prvi je registar iz 1284—1285, pisan rukom Tomazina de Savere objavljen u: J. Lučić, Monumenta historica ragusina III, /u daljem tekstu MHR III/, Diversa cancellarie II, Liber de maleficiis...A.D. 1284—1285, Zagreb 1988, 165—228. Slijedi Liber de securitatibus, testificationibus et aliis actibus omnibus, exceptis maleficiis et testamentis et debitis...A.D. 1284, Diversa cancellarie II, objavljen u spomenutom izdanju, 22—165. Vrlo zanimljivi registar iz 1312—1313, naslovljen »Liber de maleficiis« i smješten u seriju Lamenta politica, objavljen je u Radovima Zavoda za hrvatsku povijest 25, 1992, 173—228, ed. N. Lonza i Z. Janeković-Römer. Vjerojatno ga je sastavio Albertino iz Cremona koji je u to vrijeme bio dubrovački kancelar.

²Radi se o rimskom računanju vremena prema kojem dan počinje zalaskom sunca, dakle računa se od sumraka do sumraka. Početak dana varira ovisno o godišnjem dobu, a isto tako i trajanje sata. Noćni sati trajali su preko cijele godine negdje oko 60 minuta, dok su dnevni sati varirali od 1/2 do 1 1/2 sati. Zbog toga je preračunavanje u naš sustav računanja samo približno. Polazeći od podataka o zalasku sunca na području Dubrovnika može se reći da je treće zvono ljeti zvonilo oko 23 sata, a zimi oko 22 sata.

³N. Lonza — Z. Janeković-Römer, Dubrovački »Liber de maleficiis« iz 1312. godine, 192—195.

zabranila kretanje, nošenje oružja i rad krčmi noću, od trećega zvona do jutarnje Zdravomarije sa zvonika stolne crkve svete Marije Velike. Nošenje oružja bez dozvole nadležnih tijela bilo je zabranjeno i danju, ali su prekršitelji uhvaćeni noću plaćali, po odredbi vlade, dvostruko veće globe, ili bi proveli dvostruko vrijeme u zatvoru (dva mjeseca!). Noću je bilo dozvoljeno kretanje samo ako bi tko čuvao vinograd ili ako bi za vrijeme oluje išao osigurati brod. Obavezno je bilo nošenje otvorene svjetiljke, a one koji se toga nisu držali unaprijed se smatralo smutljivcima loših namjera. Odredbe su vrijedile jednako za Dubrovčane i za strance.⁴ Većina stanovništva grada zaključavala se oko drugog zvona u sigurnost svojih kuća. Lijegali su rano i provodili uredan život podređen radu. Prema njihovom vlastitom svjedočanstvu, bojali su se noćnih izlazaka i izbjegavali ih, osim u slučajevima krajnje nužde. Mirni građani koji su slučajem postajali svjedoci noćnih nereda, u svojim svjedočanstvima ne propuštaju naglasiti da su već bili u kući kad je odjekivalo treće zvono.⁵ Danju su ulice, trgovi i luka bili poslovni prostori, ispunjeni vrevom vrijednih trgovaca, obrtnika, mornara, seljaka i drugih, a noću su postajali poprištem pijanki, pustolovina i zločina. Na listovima »Knjiga zločina« susrećemo likove tih noćnih ptica: plemiće i pučane, seljake, stražare, sluškinje, bludnice, krčmarice, pijance, vojnike, mornare, Vlahe, obrtnike, klerike i strance, pretežno iz dalmatinskih gradova i Italije.

Gotovo 2/3 slučajeva koje navode Knjige zločina odnose se na tjelesne obračune. Spominju se udarci šakama, štapom, kamenom, cjepanicom, maljem ili motikom, čupanje, trganje odjeće, ubodi nožem (bodežom, ali i nožem za kruh), posjekotine mačem ili sabljom, pljuske, ugrizi, ozljede od strelice ili koplja, davljenje i silovanje. Ozbiljnije ozljede u nekim su slučajevima završile smrću žrtve, a tada je slijedila pomna istraga.⁶ Tjelesni napadi nisu bili unaprijed smišljeni, s izuzetkom nekih osvetničkih prepada. Manji se broj postupaka odnosi na uvrede i krađe. Najčešće se radilo o običnim uličnim pljačkama, ali je bilo i provalnih krađa. Žrtve tih noćnih razbojstava nerijetko su bile žene koje su živjele same. Provale i druge povrede privatnog prostora povlačile su prilično velike kazne.⁷ Neki svađalice i zavidljivci koristili su okrilje mraka za sitne pakosti i osvete. Nisu im bili strani niti naručeni zločini, primjerice palež kuća i radionica.⁸ Statut je predviđao kazne i za uvredljive riječi, prostakluge i psovke koje su začudno brojne i maštovite.⁹ Posebno ve-

⁴Statut Dubrovnika, VI/XX, 179, XXIV, XXVI, 180, XXXIV, 173. Odluke veća Dubrovačke republike II, ed. M. Dinić, SANU, Od. III, knjiga XXI, Beograd 1964, 349—351. Liber viridis, ed. B. Nedeljković, SANU, Beograd 1984, C.58, 28—29. Liber Croceus, Povijesni arhiv Dubrovnik, XXI.1. 50, I, II, Ca. 88, dis. 5. MHR III, 187—191. U slučaju ubojstva gradskog stražara sud je ustanovio da je Donatelo iz Venecije nevin, ali je ipak kažnjen novčanom globom u ukupnom iznosu od 22 perpera zato što je noću bio vani bez svjetiljke i potegnio je mač na stražare. N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n.dj, 193.

⁵MHR III, 159, 206, 211

⁶Primjerice, ljeti 1380. Veliko vijeće odobrilo je prilično velik iznos novca za istragu o ubojstvu neke djevojke. Odluke veća Dubrovačke Republike I, ed. M. Dinić, Od. III, knj. XV, Beograd 1955, 104. Slično vidi: N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 192—195.

⁷Isto, 176, 187, 191. MHR III, 133, 164—165.

⁸Krojači Perša i Marin su na pragu zime razbili vrata svome kolegi Vlahu. N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 191. MHR III, 163—164, 173, 174, 211—212.

⁹Uvredljivi izrazi: turpis ravaiosus, latro, vilissima meretrix, meretrix herbaria (trovateljica), turpis meretrix, ego probabo te si tu es meretrix, servus filius meretricis, vade diabole, de culo matris sue se gaudebas, ebriagus, C homines dormierant cum uxore tua, canis, filius canis, ravaliose sanguinente, cogoça, ribaldus (ništarija), baraterius (varalica), scelenus (zločinac), berline de merda (berlina — sramotni stup), ebrie de merda, bacalare de merda, porca de merda, bastarde de merda, bastarde in tercia generacione, spurianus, bocca de çauata itd. Statut Dubrovnika, III/XXVIII, 181; VI/XIV, 178. Liber Croceus, Ca. I, 5.

likom uvredom smatralo se skidanje i gaženje kape, pogotovo kad se radilo o ženi, jer bi joj time bila razotkrivena kosa. U pijanom stanju neki su nesretnici počinjali i političke izgrede, kao što je klevetenje kneza koji je u to vrijeme bio Mlečanin.¹⁰ Kazne za delikte bile su novčane (1—50 perpera), s time da se svota propisana statutom višestruko uvećavala za prekršaje koji su se dogodili poslije trećeg zvona.¹¹

Sudionici noćnih uličnih pustolovina bili su ponajviše muškarci mlade dobi. Neki izgrednici, dobro poznati dubrovačkim sucima, pojavljuju se više puta.¹² Drugi su pak bili obični mladi ljudi, plemići ili pučani koje je mladenačka objest ponekad dovodila u incidentne situacije. Uz njih, susreću se slučajni prolaznici, a od žena gotovo isključivo krčmarice i bludnice. Mladići su se okupljali u družinama koje su pijančevale, pjevale, obilazile žene i izmišljale šale i nepodopštine. Veselje i razuzdanost, potaknuti vinom, često su dovodili do ispada, pogotovo ako bi se nabasalo na stražu, strance ili neku drugu družinu. Nakon noćnih sukoba suparničkih grupa na poprištu se znalo ostati više ranjenika izudaranih ili posječenih nožem.¹³ U susretu sa strancima, mahom mornarima i vojnicima, na djelu je uvijek bio obostrani antagonizam. Često su se zametale tučnjave s Vlasima.¹⁴

Obično mladičko nadmetanje i zadirkivanje moglo je postati opasno zbog pijanstva i još više zbog toga što su se svi kretali gradom pod oružjem, unatoč zabrani. Čak niti duhovne osobe nisu poštovala taj zakon, štoviše, i oni su sudjelovali u noćnim oružanim sukobima.¹⁵ Mladi Dubrovčani običavali su se natjecati u borbi štapovima, noževima, kopljima i bacanju strelica. U takvom metežu prijatelji su si i nehotice nanosili teške ozljede.¹⁶ Omiljena zabava u večernjim i noćnim satima bilo je kartanje i kockanje. Dubrovačka vlada je tolerirala takvu zabavu, za razliku od, primjerice, splitske koja je zabranila sve igre za novac. Dubrovački statut zabranjuje jedino posuđivanje novca kockarima i kartašima.¹⁷ Igralo se za zaloge koji bi se povjerili trećoj osobi, a nakon igre pripali bi pobjedniku. Ti su zalozi bili čestim uzrokom svađa i tjelesnih obračuna. Gubitnici su dobivali batine kad se iz bijesa i nezadovoljstva više nisu htjeli igrati. U drugim slučajevima kavgu su zapodijevali oni koji su se htjeli pridružiti igračima, ali im ovi nisu dopustili. Smiješno je, pa čak i dirljivo kako se ti ljudi pred sudom djetinjte pravdaju izjavom »Nolebant ludere mecum«. Kartaške strasti navodile su pojedince na krađu. Uz kartaške, u

¹⁰N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 179.

¹¹Statut Dubrovnika, VI/I, III, IV, V, VI, 174—176; VI/XXXIII, XXXIV, 182—183. Miha Gemo koji je posjekao čovjeka nožem po licu, kažnjen je svotom od 75 perpera, dok je u sličnim slučajevima koji su se dogodili danju kazna iznosila 10—12 pp. N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 192, 182—183, 196. O prekršajima i kaznama usporedi: N. Lonza, »Pred gosparom knezom i njegovim sucima...«: Dubrovački kazneni postupci s početka XIV stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, XXX, 1992, 25—53.

¹²Postolar Grubeša (Grubessa), Toma Držić (Thomas Dersa), Korčulanin Skočce (Scoçius), Donatelo iz Venecije, Pasko (Pascalis) Marinelli.

¹³N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 209—211.

¹⁴Isto, 192—195, 202, 211—212, 217—218. MHR III, 185; 181—182, 186.

¹⁵Izvjestni đakon Matej, dubrovački kanonik, bio je 1281. godine izveden pred crkveni sud, jer je često napadao klerike i laike, potezao oružje i vrijeđao žene. Ne želeći više trpjeti njegove ispade, crkveni sud predao ga je u ruke svjetovne pravde. Monumenta historica Ragusina I, ed. G. Čremošnik, Zagreb 1951, 163. Slično, MHR III, 195.

¹⁶Lovro Pucić je slučajno u igri ranio svoga prijatelja Jurja Petranića, nakon čega je u egzaltiranom kajanju probo i sebe. Isto, 125—126, 160—163.

¹⁷Statut grada Splita, Split 1985, IV/LXXV, 218. Statut Dubrovnika VI/XV, 178.

krčmama su bile uobičajene i prepirke oko plaćanja računa, a spominju se i svađe zbog vrijeđanja žena.¹⁸

Iskazi svjedoka o noćnim izgedima između redova nas upoznaju s dubrovačkim društvima i njihovim omiljenim zabavama, dakle s ukupnim noćnim životom grada. Razumije se da nisu sve dubrovačke noćne šetnje i posjete krčmama završavale tučnjavama, ranjavanjima ili ubojstvima. Posredno saznajemo o prijateljskim posjetama i večerama u privatnim kućama i gostionicama. Svojtveno mediteranskom životu na ulici, društva su se sastajala i pred konobama, razgovarajući uz vino. Nakon ribanja večere su se za toplu vremena priređivale na otvorenoj vatri, uz more. I takve mirne večere i sjedeljke znale su nezgodno završiti, ako bi se netko od gostiju napio ili bi naišao neki svađalica. Jedan zapis Tomazina de Savere opisuje svađu i tuču oko toga tko će uzeti veći komad mesa. Bez dvojbe, opijanje, uz gozbu ili karte, bilo je najrašireniji porok Dubrovčana. Veliki broj svjedočanstava započinje frazom »Heri sero ego stabam ad bibendum/ad vinum.«¹⁹ Razgovori koji su se vodili oko stolova bili su prilično grubi. Prostačenje u međusobnom ophođenju, a pogotovo u razgovoru o ženama, pružalo je također jednu vrstu zabave, što potvrđuju sami učesnici, nazivajući takav govor igrom.²⁰ Nasuprot tome, neki pristojni ljudi nisu nipošto htjeli na sudu ponoviti uvredu zbog koje su se potukli.²¹ Nakon zatvaranja krčmi, razveseljeni gosti kretali su u potragu za ženama. Neki su imali stalne prijateljice, dok su drugi morali tražiti društvo bludnica. Javnih kuća bilo je u Dubrovniku prilično rano. U vrijeme o kojem je riječ dubrovačka vlada još nije poduzimala nikakve mjere protiv njih. Ograničenja i progoni počeli su tek u XV stoljeću.²² Koliko je u gradu bilo bludnica, ne zna se. Liber de maleficiis iz 1312. godine spominje imenom samo dvije, Rubeu i Guerciju, kao svjedokinje u slučaju ubojstva koje se dogodilo pred Guercijinom kućom. Kakav je bio život i ponašanje tih žena ilustrira i tužba protiv Guercije koja je opljačkala jedan dućan i ugrizla vlasnicu do krvi.²³

Ženama koje se pojavljuju na stranicama ovih spisa nije se ukazivalo dužno poštovanje. Pored bludnica, koje su zbog prirode svoga zanimanja bile izložene nasilju, stradavale su i krčmarice. Sve vinotoče na koje sam naišla bile su žene, što je vjerojatno dodatno privlačilo muškarce u krčme. Događalo se da ih gosti napadnu najčešće zbog pijanstva, plaćanja računa ili varanja na mjeri. Pri povratku kući, nakon zatvaranja krčme, lako im se moglo dogoditi da ih netko izvrijeđa i istuče.²⁴ Zabilježeno je i nekoliko napada, pa čak i provala u kuće žena. Ni redovnice u samostanima nisu bile sigurne od noćnih pro-

¹⁸Izvjescni Fusko je tijekom 1312. godine ukrao veliku količinu voska iz skladišta Junija Menčetića. Prodajom voska zaradio je 125 perpera koje je zakartao u Kotoru i u okolici Dubrovnika. Uhvaćen je kada se vratio po novu zaradu. N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 203—205, Slično, 181, 186, 211, 212. MHR III, 183—184, 196—197, 212.

¹⁹Isto, 131, 160, 161; 205, 213, 219.

²⁰»Ego sum amicus suus et consuui sic ludere cum eo. Et hodie ipse portabat vinum et ego dixi ei ludendo: Ravaliose, da mihi de vino. Et non dixi pro aliqua mala voluntate.« MHR III, 153—154. Slično: 196—197.

²¹Johannes de Crossio dixit: »Et tunc dictus Teodorus dixit mihi unam gravem villaniam, quam non possum dicere. Et ego, pre nimio dolore, elevavi pedem contra dictum Teodorum.« MHR III, 204.

²²Dubrovačka vlada je 1409. godine odredila na kojem prostoru bludnice smiju stanovati. U Splitu je to bilo uređeno statutarnom odredbom iz 1312. godine. Splitski statut, IV/XXXIX, 196.

²³N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 192—195, 201. Žene se načelno nisu uzimale za svjedokinje na sudu ako je bilo muških očevidaca.

²⁴MHR III, 132, 152.

vala.²⁵ U nekim bi se slučajevima moglo govoriti o prekršajima iz strasti, jer se radilo o neuzvraćenim osjećajima. Time je neosporno bio motiviran izvjesni Radoslav koji je tijekom tri godine nekoliko puta provaljivao u kuću svoje bivše ljubavnice i njezina muža. Zgodno je u toj priči da je sam Radoslav udao Ljubicu, želeći prekinuti vezu s njom, ali je kasnije požalio i nastojao je preoteti od muža.²⁶ Mnogi slučajevi pokazuju da su muškarci pokazivali najveću ustrajnost kad se radilo o udanim ženama. Dubrovačka gospođa Roza morala je 1284. godine preseliti s mužem u drugu kuću da bi izbjegla noćne napadaje Paskve Marinellija, osobe dobro poznate sudu. No, mladić joj je poručio da je neće ostaviti na miru čak niti ako bi se preselila u knežev dvor. I dalje je svake noći dolazio pred njezinu kuću i pravio nered. Ponekad je provaljivao vrata ili mačem napadao prolaznike ne bi li je makar vidio na prozoru. U boljim trenucima pokušavao je osvojiti Rozu pjevajući podoknice. To je prvi spomen tog romantičnog običaja u Dubrovniku.²⁷ Spomenute gospođe mogle su čak i uživati u prizorima s ulice, jer ih nasrtljivci zapravo nisu mogli fizički ugroziti. One su se oglašivale na takva udaranja, barem pred javnošću. Događalo se da im podokničari zbog toga razbiju vrata i prozore, ali one same i njihova čast bili su pošteđeni. Sasvim je drugačiji bio položaj neslobodnih žena. Nasilje koje su doživljavale od gospodara rijetko je ostavilo traga u dokumentima, ali zabilježeni slučajevi očituju okrutnost s jedne i obespravljenost s druge strane.²⁸ Silovanja su se događala danju, jer noću žene nisu izlazile. Naišla sam na jedan jedini slučaj da se to dogodilo u večernjim satima, prilikom povratka sa svadbenog pira.²⁹

Uz uobičajene izgrede stalnih posjetilaca krčmi i drugih okupljališta, noću su se događale i druge stvari. Večernji povraci kući s nekog posla, poglavito iz polja, gdje se radilo do mraka, mogli su biti opasni. Slučajni prolaznici stradavali su u šakačkim napadima, a ponekad su zadobivali i ozbiljnije ozljede.³⁰ Osim kamenjem, noćni su šetači mogli biti zasuti i sadržinom noćnih posuda koje su gospođe izljevale kroz prozor, iako je grad imao uređene sanitarne jame i kanalizacijske odvode.³¹ U ranim večernjim satima, oko drugoga zvona, susrećemo i žene koje su zametale svađu i tučnjavu između sebe.³² Neki noćni izgredi razotkrivaju napetosti i neslaganja unutar obitelji. Zabilježene su noćne svađe bračnih parova, razbijanje suđa i slično. U jednom slučaju radi se o pijanom zetu koji je došao u kuću ženinih roditelja i potukao se s punicom.³³

Predmetom sudske istrage povremeno su bile neslane šale s ljudima zakinutim u tjelesnom ili duševnom smislu. Zadirkivanje i izrugivanje šepavog Barbija Čota na trgu

²⁵N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 181, 182, 191, 187.

²⁶MHR III, 136.

²⁷Tomazino de Savere nam svojim detaljnim zapisom dočarava strast koja je vodila tog čovjeka, kad je na kraju priče pitao Rozu: »Što sam ti učinio Roza, zbog čega se tužiš na mene? Reci, da nemaš muža, bi li me uzela?« MHR III, 209.

²⁸Ivan Krušić i njegov sin Marin su ljeti 1284. godine noću kriomice ukrcali jednu ancilu na brod, odrezavši joj pritom nos i iščupavši naušnice iz ušiju, u prisustvu mornara koji su je trebali odvesti i prodati izvan Dubrovnika. Nije poznato zbog čega se taj zločin dogodio. Istraga nije provedena do kraja, pa se čini da su dvojica plemića oslobođeni tužbe. Isto, 180—181, 210.

²⁹Isto, 154—156.

³⁰Savin Bundić je u proljeće 1284. prijavio knezu da ga nekoliko noći zaredom prati nepoznata osoba i nabacuje se na njega kamenjem. Slučaj je istražen tek kada je Savin zadobio ozljedu nožem od mladog plemića koji ga je pratio. Isto, 124, 177.

³¹Isto, 142. Statut Dubrovnika, V/IV, 162, XLIII, 173.

³²MHR III, 125.

³³Isto, 142, 145.

ispred vijećnice završilo je razračunavanjem noževima i trajnim neprijateljstvom između razuzdanih mladića i Čotova sina Martula. Priča o grupici mladića koji su opkolili šepavog starca i poigravali se s njime asocira na Novelu od Stanca, u kojoj šala, iako duhovita i bezopasna, ipak uzbunjuje osjećaj za pravdu.³⁴ Tragove prezira prema sirovim došljacima, nenaviklim na dubrovački gradski život, nalazimo i u brojnim zadjevicama između Dubrovčana i Vlaha. Izuzetak je priča o mladom Marinu de Stilo, koja prenosi tračak tople ljudskosti iz davnoga vremena. Marin je noću u pijanstvu pretukao nekog Slavena, a ujutro ga je potražio, izmirio se s njime i darovao mu kapu i prsluk. Svjedoci su izvjestili da su se prije rastanka zakleli na vječno prijateljstvo.³⁵ Zgodan je slučaj krađe psa, čiji je vlasnik, don Klement de Gangulo, dao pokrenuti istragu o tom slučaju. Tvrdio je da su momci liječnika Marka ukrali noću njegovu kunicu ne bi li je tajno otpremili u Veneciju. Jadni svećenik, toliko zabrinut zbog nestanka psa, doživio je ismijavanje na sudu.³⁶

Noćni mir i red imala je čuvati straža, sastavljena od 5—6 plemića i tridesetak pučana koji su vršili službu mjesec dana.³⁷ Noćni stražari su često dobivali batine od okorjelih izgrednika ili pijanih ljudi, iako su se kretali gradom u grupama i pod oružjem. Jednom je prilikom stražar dobio batine, jer se nekom nasilniku nije svidjelo kako je pjevao.³⁸ Jedan incident između stražara i noćnih šetača krajem 1312. godine, završio je ubojstvom. Naime, dvojica stranaca su jedne noći, već pomalo pripiti krenuli tražiti žene i pritom naletili na trojicu stražara. Porječkali su se, a zatim je progovorilo oružje i jedan stražar je zadobio smrtnu ranu nožem.³⁹ Ključari gradskih vrata također su bili ugroženi kada bi naišla skupina mladića nezadovoljnih odredbom o noćnom zaključavanju vrata.⁴⁰ S druge strane, oni koji su imali čuvati red, često su ga i sami dovodili u pitanje. Niže službe, među kojima i stražarska, povjeravale su se mladim ljudima koji su ponekad zloupotrebljavali svoje ovlasti. Odredba statuta prema kojoj su pripadnici guardie smjeli piti u krčmama i nakon trećeg udarca zvona, samo je dolijevala ulje na vatru. U gluho doba noći, opijeni vinom, pravili su nered po gradu, tukli se i opsjedali kuće u kojima je bilo lijepih žena. Vlada je zbog toga sredinom XVI stoljeća donijela propis da svi stražari moraju prisustvovati smotri na početku službe i ujutro, prije Zdravo Marije, no time nije mogla iskorijeniti njihovo sudjelovanje u noćnim provodima i neredima.⁴¹

Zanimljivo je pitanje o odnosu općine prema noćnim zbivanjima, no ono je toliko opsežno da zahtijeva posebnu raspravu. Zasad mogu reći toliko da se vlast u XIII i XIV stoljeću nije previše uplitala u taj segment života. Postojale su zakonske zabrane kretanja i rada krčmi noću, kojima se htjelo osigurati red i mir. U provedbi tih zakona vlast je,

³⁴Isto, 197.

³⁵MHR III, 128.

³⁶Liječnik i njegov puer opravdavali su krađu time što im je pobjegla mačka koju su prethodno uhvatili. Nije poznata sudbina kunice ni razrješenje spora, jer su zapisane samo izjave svjedoka. Svjedoka je bilo čak četiri, pa se postavlja pitanje što su oni radili u to doba noći u luci. N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 177.

³⁷Odluke veća Dubrovačke republike II, 349—351. Filip de Diversis, Opis Dubrovnika, Dubrovnik 1983, 33—35 (Philippi de Diversis Situs aedificorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii de 1444, Zadar 1882.

³⁸N. Lonza — Z. Janeković-Römer, n. dj, 180..

³⁹Isto, 192—195.

⁴⁰Isto, 211.

⁴¹Isto, 178. Statut Dubrovnika, VI/XXVI, 180. Liber Viridis, C. 5, 4—5, C. 13, 8—9, C. 58, 28—29. Liber Croceus, Ca. LXXXVIII, CXLV. MHR III, 147—148, 193.

sudeći po bujanju noćnog života, bila popustljiva, a reagirala je strogo samo u slučajevima ugrožavanja zdravlja, života i imovine građana. Kasnije će dubrovačka vijeća pokazivati sve veću preuzetnost u pitanju kontrole nad javnim, pa čak i privatnim životom građana, što će se manifestirati na svim područjima života. Poznato je da je dubrovačka vlast s velikom pažnjom vodila brigu ne samo o javnom redu i miru, nego uopće o ponašanju, životu i uljudbi svojih građana.

U prizorima koji su se odvijali poslije trećeg zvona očituje se mentalni sklop i način života dubrovačkog društva, staleška slojevitost, odnos prema ženama, animozitet prema strancima, konkurencija među obrtnicima i trgovcima i niz drugih detalja. Podaci o grubim noćnim zabavama stvaraju dojam o društvu koje još uvijek nije imalo potrebe za profinjenim užicima. Još nema Pomet-družine i Njarnjasa, nema Akademije ispraznijeh i dangubnijeh i sličnih društava koja će usmjeriti dio energije na intelektualne zabave i stvaralaštvo. Sve te sličice iz noćnog života Dubrovčana krajem XIII i na početku XIV stoljeća slažu se u cjelinu i upotpunjuju našu predodžbu o srednjovjekovnom čovjeku i društvu. Notarski zapisi, iako šturi u usporedbi sa zbiljom, potvrđuju u historiografiji već davno poznatu tezu o emotivnosti srednjovjekovnog čovjeka koji još nije znao niti htio kontrolirati svoje osjećaje. Ponašanje ljudi koje susrećemo pred dubrovačkim sucima može se opisati kao iskreno, djetinjasto, dirljivo, grubo, izravno, pretjerano, a sve se to svodi na jednostavnost i strastvenost koja je bila glavno obilježje i pokretač njihove komunikacije. S velike vremenske distance te davne dubrovačke noći doimaju se kao zbiljski theatrum mundi. Zbog toga smatram da se, unatoč nužnosti uopćavanja činjenica u modernoj historijskoj metodi, pojedinca ne bi smjelo u svakoj prilici svoditi na apstraktan pojam, već je potrebno dati određeni prostor njegovom zbiljskom životu. Naša nam struka omogućuje da zavirimo u svakodnevicu ljudi koji su davno otišli s ovog svijeta, a tu prednost valja iskoristiti.

Zdenka Janeković-Römer

»POST TERTIAM CAMPANAM« — THE NIGHT LIFE OF DUBROVNIK IN THE
MIDDLE AGES

Summary

This article is based upon notary records (*Libri maleficiorum*) from 1282 and from 1312—1314. As much as these »Books of Crime« serve as evidence of violence and law-breaking, at the same time they produce valuable information on everyday life in Dubrovnik, its entertainment, focusing on the entertainment after sunset. On the stroke of three coming from the clock tower, the night life of Dubrovnik commenced: respectable members of the society surrendered themselves to vicious ways of debauchery in the merry company of young men, foreigners and bawdy women. The Dubrovnik authorities managed to cope with crime rather successfully. Owing to these efforts, Dubrovnik was a place with relatively little violence.

The episodes of night life draw an outline of character, way of life and social relations of the violence prone citizens of Dubrovnik not yet accustomed to organized and sophisticated entertainment.